Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING DIDAKTIK-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

O’roqova Rushana Panji qizi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22993193

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari va ijtimoiy-pedagogik zarurati yoritilgan. Unda zamonaviy ta’lim jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga qo‘yiladigan kasbiy talablar, didaktik-metodik kompetentlikning mazmun-mohiyati, tarkibiy jihatlari hamda uni rivojlantirishga ta’sir etuvchi ijtimoiy, pedagogik, texnologik, shaxsiy va amaliy omillar tahlil qilingan. Shuningdek, bo‘lajak pedagoglarning mustaqil ta’lim faoliyati, ijodiy yondashuvi, raqamli ta’lim resurslaridan foydalanishi, metodik topshiriqlarni bajarishi va pedagogik amaliyot jarayonining kasbiy kompetentlikni shakllantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Maqolada didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning tayanch kompetensiyalarini shakllantirish va boshlang‘ich ta’lim samaradorligini ta’minlashning muhim sharti sifatida asoslangan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, didaktik kompetentlik, metodik kompetentlik, kasbiy kompetentlik, pedagogik shart-sharoitlar, mustaqil ta’lim, pedagogik tayyorgarlik, innovatsion ta’lim, raqamli texnologiyalar, kreativlik, pedagogik amaliyot, kasbiy rivojlanish.

Jahon ta’lim makonida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish va ta’lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish masalalari ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Mazkur jarayonda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi, ayniqsa uning didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchining keyingi ta’lim faoliyati, intellektual rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va shaxs sifatida shakllanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini zamonaviy pedagogik talablar asosida tayyorlash bugungi ta’lim tizimining muhim ijtimoiy-pedagogik zaruratlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ta’lim jarayoni o‘qituvchidan faqat tayyor bilimlarni yetkazishni emas, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, mantiqiy tahlil qilish qobiliyati va hayotiy vaziyatlarda bilimlardan foydalana olish ko‘nikmalarini shakllantirishni talab etmoqda. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik va metodik tayyorgarligiga nisbatan yangicha yondashuvni taqozo qiladi. Zamonaviy o‘qituvchi darsni loyihalash, ta’lim mazmunini o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirish, samarali metodlarni tanlash, interfaol texnologiyalardan foydalanish va o‘quv natijalarini baholash bo‘yicha yetarli kompetentlikka ega bo‘lishi zarur.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish masalasi faqat pedagogik ta’lim tizimining ichki ehtiyoji emas, balki jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘liq ijtimoiy talab sifatida ham namoyon bo‘ladi. Chunki boshlang‘ich ta’lim sifati bevosita o‘qituvchi shaxsining kasbiy salohiyati, metodik tayyorgarligi va innovatsion faoliyatga tayyorligi bilan belgilanadi. Ta’lim oluvchilarda savodxonlik, mantiqiy fikrlash, kommunikativ ko‘nikmalar va mustaqil o‘rganish malakalarini shakllantirishda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik kompetentligiga tayaniladi. [3, 54b.]

Zamonaviy pedagogik ta’limda bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil ta’lim faoliyati ham didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Talabaning mustaqil ta’lim jarayonida esse, ochiq dars ishlanmasi, ilmiy ma’ruza, ishchi dastur, didaktik material, metodik tavsiya, loyiha va maqola tayyorlashi uning kasbiy fikrlashi hamda metodik madaniyatini rivojlantiradi. Bunday ijodiy mahsulotlar talabaning bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq etish, pedagogik muammolarni tahlil qilish va metodik yechimlar ishlab chiqish qobiliyatini namoyon etadi.[2,31b.]

Mustaqil ta’lim faoliyatining samaradorligi bo‘lajak o‘qituvchining o‘zini o‘zi rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoji bilan uzviy bog‘liqdir. Talaba o‘z kasbiy rivojlanishini ongli ravishda rejalashtirganda, ilmiy-metodik adabiyotlar bilan ishlaganda, internet resurslaridan maqsadli foydalanganda va amaliy topshiriqlarni ijodiy bajarganda uning didaktik-metodik kompetentligi bosqichma-bosqich rivojlanadi. Shu jihatdan mustaqil ta’lim bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy o‘sishini ta’minlovchi muhim pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Internet tarmog‘i, elektron kutubxonalar, raqamli ta’lim platformalari, videodarslar va metodik portallar talabalarga mustaqil izlanish, ilg‘or tajribalarni o‘rganish va o‘z metodik ishlanmalarini boyitish imkonini beradi. Biroq axborot manbalarining ko‘pligi talabalardan axborotni tanlash, tahlil qilish, saralash va metodik jihatdan qayta ishlash ko‘nikmalarini ham talab qiladi. Bu esa didaktik-metodik kompetentlikning axborot-tahliliy komponentini rivojlantirish zaruratini kuchaytiradi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy shakllanishida ijodiy faoliyat ham muhim o‘rin tutadi. Ijodiy faoliyat pedagogik vaziyatlarga nostandart yondashish, o‘quv materiallarini yangi shaklda taqdim etish, dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanish va o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishda ijodiy topshiriqlar, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar va amaliy metodik mashqlar muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich ta’lim tizimini takomillashtirish jamiyatning uzoq muddatli rivojlanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Chunki aynan boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning savodxonligi, nutq madaniyati, matematik tasavvurlari, o‘qishga munosabati va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi. Bu jarayonda o‘qituvchining metodik tayyorgarligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish ijtimoiy zarurat darajasiga ko‘tariladi.

A.K.Markova “pedagogning kasbiy kompetentligini uning kasbiy faoliyatni ongli, samarali va natijador tashkil etish imkoniyatini belgilovchi sifat sifatida izohlaydi. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib aytish mumkinki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik kompetentligi uning ta’lim maqsadlarini aniqlash, o‘quv materialini tanlash, dars jarayonini tashkil etish, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va natijalarni baholash faoliyatida” namoyon bo‘ladi.[4,85b]

G.L.Lukankin “bo‘lajak o‘qituvchini metodik tayyorlash ilmiy-nazariy va amaliy yo‘nalganlikka ega bo‘lishi zarurligini ta’kidlaydi. Ushbu fikr boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayoni uchun ham muhimdir. Chunki bo‘lajak pedagog nazariy bilimlarni egallashi bilan birga ularni real dars jarayonida qo‘llay olishi, o‘quvchilarning qiziqish va ehtiyojlariga mos metodlarni tanlashi hamda pedagogik vaziyatlarga moslashuvchan” yondasha olishi lozim.[4,23b.]

B.S.Abdullayeva “boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy salohiyati, bolalar psixologiyasi va zamonaviy boshlang‘ich ta’lim metodikasini bilishi ta’lim sifatini oshirishda muhim omil ekanligini qayd etadi. Bu yondashuv boshlang‘ich ta’limda didaktik-metodik kompetentlikning mazmunini yanada aniqlashtiradi. Ya’ni bo‘lajak o‘qituvchi nafaqat metodlarni bilishi, balki ularni o‘quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlariga mos” holda qo‘llay olishi zarur. [1,45b.]

A.A.Xoliqovning qarashlarida “bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, ma’naviy-axloqiy saviyasi va pedagogik faoliyat nufuzi masalalari alohida e’tirof etiladi. Ushbu fikrlar didaktik-metodik kompetentlikni faqat texnologik ko‘nikmalar majmui sifatida emas, balki pedagog shaxsining kasbiy, axloqiy va madaniy rivojlanishi bilan bog‘liq integrativ sifat sifatida talqin qilish” imkonini beradi. [4,125b.]

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Davlat ta’lim standartlarida o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, mustaqil o‘rganish, kommunikativ kompetensiyalar va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu vazifalarni samarali amalga oshirish esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligi, pedagogik mahorati va innovatsion faoliyatga tayyorligiga bog‘liqdir.

Ta’lim jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga qo‘yiladigan talablar faqat darsni tashkil etish yoki o‘quv materialini tushuntirish bilan cheklanmaydi. U o‘quvchilarda savodxonlik, mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, axborot bilan ishlash, muloqot qilish va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantira olishi zarur. Shu bois didaktik-metodik kompetentlik jamiyatning ta’lim sifati, inson kapitali va intellektual salohiyatini rivojlantirish bilan bog‘liq muhim ijtimoiy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablar o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ta’lim mazmunini soddalashtirish, dars jarayonida ko‘rgazmalilik va interfaollikni ta’minlash, fanlararo integratsiyani yo‘lga qo‘yish hamda o‘quvchilarda mustaqil bilish faoliyatini shakllantirish bilan belgilanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda o‘qituvchining har bir metodik qarori o‘quvchining keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorgarligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

1.4-jadval

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyojlar

Ijtimoiy ehtiyoj	Pedagogik mazmuni	Kutiladigan natija
Ta’lim sifatini oshirish	Darslarni samarali tashkil etish	O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalari rivojlanadi
Savodxonlikni shakllantirish	O‘qish, yozish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish	Tayanch kompetensiyalar shakllanadi
Innovatsion ta’limga o‘tish	Interfaol va raqamli texnologiyalarni qo‘llash	Ta’lim jarayoni faollashadi
Individual yondashuv	O‘quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olish	Har bir o‘quvchining rivojlanish imkoniyati kengayadi
Kasbiy raqobatbardoshlik	Bo‘lajak o‘qituvchining metodik mahoratini oshirish	Pedagogik faoliyat samaradorligi ortadi

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish shaxsiy yoki kasbiy ehtiyoj doirasida qolmay, balki keng ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga ega jarayondir. Mazkur kompetentlikning rivojlanishi ta’lim sifati, o‘quvchilar savodxonligi va pedagogik jarayon samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy o‘qituvchi o‘quvchilarning faqat bilim olishini emas, balki ular tomonidan bilimlarni mustaqil izlash, tahlil qilish va amaliy faoliyatda qo‘llash imkoniyatlarini ham shakllantirishi lozim. Shu sababli didaktik-metodik kompetentlikning tarkibida loyihalash, diagnostika, individual yondashuv, refleksiv tahlil va innovatsion metodlardan foydalanish ko‘nikmalari muhim o‘rin egallaydi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishda oliy pedagogik ta’lim muassasalari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Aynan ushbu bosqichda talabalarda kasbiy motivatsiya, pedagogik tafakkur, metodik madaniyat, ijodiy yondashuv va mustaqil ta’lim olishga tayyorlik shakllanadi. Oliy ta’lim jarayonida nazariya va amaliyot uyg‘unligi ta’minlangan taqdirdagina bo‘lajak o‘qituvchi real pedagogik vaziyatlarda samarali faoliyat yuritishga tayyor bo‘ladi.

1.5-jadval

Didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar

Omillar guruhi	Tarkibiy jihatlari	Ta’sir yo‘nalishi
Ijtimoiy omillar	Jamiyat ehtiyoji, ta’lim sifati, mehnat bozori talablari	Pedagogik tayyorgarlik mazmunini belgilaydi
Pedagogik omillar	O‘quv reja, metodik ta’minot, amaliy mashg‘ulotlar	Kompetentlikni maqsadli rivojlantiradi
Texnologik omillar	Raqamli resurslar, elektron platformalar, interfaol vositalar	Ta’lim jarayonini modernizatsiya qiladi
Shaxsiy omillar	Motivatsiya, kreativlik, refleksiya, mas’uliyat	Kasbiy o‘sishni ta’minlaydi
Amaliy omillar	Pedagogik amaliyot, ochiq dars, loyiha ishlari	Nazariy bilimlarni real faoliyatga bog‘laydi

Mazkur omillar o‘zaro bog‘liq holda bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, ijtimoiy ehtiyoj va pedagogik amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlik didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayonining amaliy yo‘nalganligini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim pedagogik vazifalaridan biri bo‘lib, u boshlang‘ich ta’lim sifatini ta’minlash bilan bir qatorda, jamiyatning intellektual va ijtimoiy rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Didaktik-metodik kompetentlik bo‘lajak o‘qituvchining ta’lim maqsadlarini to‘g‘ri belgilashi, o‘quv mazmunini tanlashi, samarali metod va vositalarni qo‘llashi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi hamda ta’lim natijalarini tahlil va baholay olishini ta’minlovchi integrativ kasbiy sifat sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mazkur kompetentlikni rivojlantirish faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanmasligi, balki nazariya va amaliyotning uzviyligini ta’minlash, mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish, ijodiy va loyiha topshiriqlaridan foydalanish, pedagogik amaliyotni takomillashtirish hamda zamonaviy raqamli va interfaol ta’lim texnologiyalarini qo‘llash asosida olib borilishi zarur. Ayniqsa, talabaning mustaqil izlanishi, metodik ishlanmalar yaratishi, darslarni loyihalashi va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishi uning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, didaktik-metodik kompetentlikning rivojlanishiga ijtimoiy, pedagogik, texnologik, shaxsiy va amaliy omillarning o‘zaro uyg‘unligi ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Ushbu omillarni yagona tizim asosida tashkil etish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida pedagogik tafakkur, metodik madaniyat, kreativlik, refleksivlik, axborot bilan ishlash va ta’lim jarayonini loyihalash ko‘nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Abdullayeva, B.S. (2018), Boshlang‘ich ta’lim metodikasi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Toshkent.
2. Azizxo‘jayeva, N.N. (2006), Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat, Fan va texnologiya, Toshkent.
3. Ishmuhamedov, R.J. and Abduqodirov, A.A. (2008), Ta’limda innovatsion texnologiyalar, Iste’dod, Toshkent.
4. Markova, A.K. (1996), Psikhologiya professionalizma, Mezhdunarodnyy gumanitarnyy fond “Znanie”, Moscow.
5. Mavlonova, R.A., To‘rayeva, O.T. and Holiqberdiyev, K.M. (2013), Pedagogika, O‘qituvchi, Toshkent.
6. Muslimov, N.A. (2007), Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish, Fan, Toshkent.